

İKT101U-İKTİSADA GİRİŞ

Ünite 7: Para ve Bankacılık

Giriş

Paranın icadı bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Para dendiğinde, aklımıza ilk olarak mal ve hizmetleri satın alırken, borçlarımızı öderken veya alacaklarımızı tahsil ederken kullandığımız kâğıt ve madeni paralar gelir. Paranın tarihsel gelişimi aynı zamanda bankacılık sisteminin de gelişimidir.

Paranın Tanımı, İşlevleri ve Ölçülmesi

Para bizim nakit olarak nitelendirdiğimiz kâğıt ve madeni paralardan çok daha geniş bir kavramı ifade eder. İktisatçılar mal ve hizmetlerin satın alınmasında ve borçların geri ödenmesinde genel kabul görmüş her şeyi para olarak tanımlamaktadırlar.

Paranın İşlevleri

Paranın üç temel işlevi vardır: değişim aracı olması; hesap birimi olması ve değer muhafaza aracı olması. Şimdi bu işlevlere daha yakından bakalım.

Değişim Aracı Olarak Para: Mal ve hizmetlerin başka mal ve hizmetlerle değiş tokuş edilmesine trampa veya takas adı verilir.

Takas sisteminde herkesin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri satın alabilmesi için, elindeki mal veya hizmeti takas edebileceği birini bulması gerekir. Mal ve hizmetlerin değişimi için katlanılan bu maliyetler işlem maliyetleri olarak adlandırılır. Ekonomide uzmanlaşmanın artması mal ve hizmet değişimindeki artışa neden olacak bu da takas sisteminin daha maliyetli hale gelmesine yol açacaktır. Mal ve hizmetlerin değişimi için paranın kullanılması işlem maliyetlerini en aza indirir. Herhangi bir şeyin değişim aracı olarak kullanılması için belirli özelliklere sahip olması gerekir. Değişim aracı olarak kullanılacak bir nesne (1) standart olmalıdır; (2) kolay taşınabilir olmalıdır; (3) kolayca bozulup deforme olmayacak kadar dayanıklı olmalıdır; (4) kolayca taklit edilemez olmalıdır; (5) her miktardaki alışverişe imkân verecek şekilde bölünebilir olmalıdır ve (6) geniş bir kesim tarafından kabul edilir olmalıdır.

Hesap Birimi Olarak Para: Para mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesinde, hesap birimi olarak kullanılır. Ağırlığın kilogram ile, mesafelerin metre ile ölçülmesi gibi mal ve hizmetlerin değeri de para ile ölçülür. Paranın hesap birimi olarak kullanılması farklı malların fiyatlarının karşılaştırılmasında önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Günümüz ekonomilerinde milyonlarca mal ve hizmetin olduğunu göz önüne alırsak bütün fiyatları bilmemizin ne kadar zor olduğu ortadadır. Paranın hesap birimi olarak kullanılması, ihtiyaç duyulan fiyat sayısını düşürerek işlem maliyetlerinin önemli ölçüde azalmasını sağlamaktadır.

Değer Muhafaza Aracı Olarak Para: Fiziksel olarak bir değer taşımayan fakat mal ve hizmetlere dönüştürülebilen hazine bonoları ve hisse senetleri veya nakit para gibi şeylere finansal varlıklar adını veriyoruz. Fiziksel olarak

da bir değer ifade eden konut, arsa ve tarla gibi gayrimenkuller; altın ve gümüş gibi değerli metaller; elmas gibi değerli taşlar veya otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarına reel varlıklar adını veriyoruz.

Herhangi bir şeyin değer muhafaza aracı olarak kullanılabilmesi için satın alabileceği mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde azalmaması, yani satın alma güçlerini koruması gereklidir.

Likidite Herhangi bir varlığın nakit paraya, diğer varlıklara, mal veya hizmete dönüştürülebilme kolaylığı olarak tanımlanır.

Buna göre en likit varlık paradır. Paranın ifade ettiği değeri, diğer değer muhafaza araçlarından çok daha hızlı bir şekilde diğer mal ve hizmetlere dönüştürebiliriz. Paranın değerini, satın aldığı mal ve hizmet miktarı ile ölçeriz. Satın aldığımız mal ve hizmetlerin fiyatları artarsa paranın satın alma gücü düşecektir. Paranın iyi bir değer muhafaza aracı olması için, satın alma gücünü muhafaza edebilmesi gerekir. Fiyatlar arttıkça aynı miktardaki para ile satın alabileceğimiz mal ve hizmet miktarı azalacaktır. Dolayısıyla enflasyonun olduğu bir ekonomide para iyi bir değer muhafaza aracı değildir. Özellikle yüksek enflasyon paranın hızla değer yitirmesine yol açacaktır. Paranın zaman içindeki getirisi genellikle borç senetleri ve hisse senetleri gibi finansal varlıkların getirisinden veya konut ve arazi gibi gayrimenkullerin getirisinden daha azdır. Vazgeçtiğimiz daha yüksek getiri paranın alternatif maliyetini oluşturmaktadır.

Paranın Ölçülmesi

En likit olan varlık nakit paradır. Onu vadesiz mevduat ve vadeli mevduat izlemektedir. En az likit olanlar ise gayrimenkullerdir. Bu likidite sıralamasından hareketle en fazla likit olandan daha az likit olana doğru bir sıralama yaparak farklı para arzı tanımları yapılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanları M1 ve M2 para tanımlarıdır.

M1 Para Tanımı: Dar tanımlı para arzı olarak bilinen M1, dolaşımdaki nakit para ve vadesiz mevduatların toplamından oluşur. Dolaşımdaki nakit, bankaların kasalarındaki para hariç olmak üzere kâğıt paralar ile madeni paraların toplamından oluşur. M1 para tanımındaki vadesiz mevduatlar hem Türk Lirası hem de yabancı para cinsinden vadesiz mevduatları içermektedir. M1 en yüksek likiditeye sahip para tanımıdır.

M2 Para Tanımı: M2 geniş tanımlı para arzıdır. Geniş tanımlı para arzı, M1 para arzına ilave olarak daha az likiditeye sahip olan vadeli mevduatları da kapsar. Buradaki vadeli mevduatlar bankalardaki ve TCMB'deki Türk Lirası ve yabancı para cinsinden vadeli mevduatlardır.

Paranın Tarihsel Gelişimi

İnsanlar; hayvan kürkleri, tahıl, tuz, kahve taneleri, deniz kabukları ve kaplumbağa kabuğu gibi sıra dışı nesnelerin yanında, altın ve gümüş gibi değerli metalleri değişim

İKT101U-İKTİSADA GİRİŞ

Ünite 7: Para ve Bankacılık

aracı olarak kullandılar. Bugün kâğıt para ve elektronik para günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir.

Mal Para

Para olarak kullanılmasının yanında bir mal olarak da değer taşıyan nesnelere “mal para” adı verilmektedir.

Örneğin hayvan derileri, tahıl ve kahve taneleri başka kullanım alanlarına sahip oldukları için mübadele aracı olmalarının dışında da bir değere sahiptir. Para olarak kullanılmaya en elverişli mallar altın ve gümüş gibi değerli madenlerdir. Değerli madenler kendi başına da bir değer taşıdığı için para olarak kullanılmaya oldukça uygundur. Altın ve gümüş gibi değerli metallerin bölünebilir olmaları, diğer nesnelere göre daha kolay taşınabilmeleri ve daha dayanıklı olmaları, bu metallerin para olarak tercih edilmelerine neden olmuştur. “Sikke” adı verilen ve altın, gümüş gibi değerli maden içeren madeni paraları ilk kullananlar M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu’da yaşamış bir topluluk olan Lidyalılardır. Altın, gümüş, bronz ve bakır gibi madenler içeren sikkelerin kullanıldığı sisteme “metalik para sistemi” adı verilir. Tarihte altın ve gümüş gibi birden fazla madeni paranın aynı anda kullanıldığı dönemler olmuştur. Dolaşımda daha az değerli olduğu için sadece gümüş sikkelerin kalması “kötü para iyi parayı kovar” şeklinde ifade edilen “Gresham Yasası” olarak bilinir. Sonraki aşama kâğıt paranın kullanılmasıdır. Kâğıt paralar tarihte ilk olarak M.S. 800 yıllarında Çin’de kullanılmıştır. Kâğıt paralar Çin’den beş yüzyıl sonra Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır. Banka notu anlamına gelen banknot adı verilen kâğıtlar, bankadaki belli bir miktar altın mevduatını temsil ediyordu.

Sigara Para

Malların para olarak kullanımına ilginç bir örnek sigaradır. İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefik kuvvetlerin askerlerinin tutulduğu Nazi esir kamplarında sigaranın bir mal para olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu kamplarda sigara, paranın bütün fonksiyonlarını yerine getirmekteydi. Sigaralar ödeme aracı olarak, hesap birimi olarak ve değer muhafaza aracı olarak kullanılıyordu. Mal para olarak sigara, esir kamplarındaki diğer mallara kıyasla önemli avantajlara sahipti. Kızılhaç’ın dağıttığı sigaralar standarttı, kolay taşınıp saklanabiliyordu ve kolaylıkla bozulmuyordu. Esir kampındaki imkânlarla sigaraları taklit etmek mümkün değildi. Ayrıca sigaralar paketinden çıkarılarak tek tek sigaralar olarak da kullanılabiliyordu. Bütün bu özellikler sigarayla esir kampı şartları içinde mükemmel bir mal para haline getiriyordu.

Fiat Para

Herhangi bir değerli metal karşılığı bulunmayan ve bir mal olarak da değer taşımayan paralara “fiat para” veya “itibari para” adı verilmektedir. Fiat para gibi değersiz bir kâğıt veya teneke parçasının para olarak kullanılabilmesinin birkaç dayanağı vardır. Bunlardan bir tanesi arkasındaki devlet gücüdür. Fiat paranın kullanılmasının bir sebebi de, iktisatçıların “network

etkisi” veya “şebeke etkisi” adını verdikleri etkidir. Türk Lirasını para olarak kullanırız çünkü herkeste Türk Lirası vardır ve herkes tarafından kullanılmaktadır. Herkes tarafından kullanılması, arkasında herhangi bir otorite olmasa bile başlı başına herhangi değersiz bir nesnenin para birimi olarak kabul görme nedenidir. Günümüzde ödemelerimizde kâğıt para ve madeni paralardan oluşan nakit paranın dışında başka ödeme araçları da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında vadesiz mevduat hesapları üzerinden verilen çekler, elektronik fon transferleri, banka kartları, elektronik para ve mobil para en yaygın olanlarıdır.

Çekler

Çekler ödeme yapan kişinin mevduat hesabından çek tutarı kadar paranın çeki alan kişinin hesabına transfer edilmesi için verilmiş talimatlardır. Çekler özellikle büyük miktarlardaki ödemelerde oldukça kullanışlıdır. Ödemeler çok miktarda para taşınmasına gerek olmadan gerçekleştirilir. Çeklerin en büyük dezavantajı bir yerden başka bir yere götürülmesinin zaman almasıdır. Bu iş posta aracılığıyla yapılır. Dolayısıyla acil durumlarda çekin alıcının eline ulaşması gecikebilmektedir.

Teknolojinin Etkisi ve Elektronik Para

İnternetin gelişmesiyle birlikte, mevduat hesapları arasında para transferi için çekler yerine havale ve EFT gibi elektronik para transfer sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Elektronik para transfer sistemleri çek ile karşılaştırıldığında çok daha hızlı ve düşük maliyetlidir. Günümüzde, cep telefonları kullanılarak elektronik ödeme yapılabilmektedir. Banka kartları ödemeyi yapanın mevduat hesabından alıcının hesabına elektronik para transferi yapan kartlardır. Bu nedenle banka kartları çeklerle aynı işlevi görmektedir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişen bir diğer ödeme aracı ise elektronik paradır. Elektronik para, banka kartları gibi sadece çeklerin yerini almakla kalmamakta, aynı zamanda nakit paranın yerini de almaktadır.

Mobil Para: M-PESA

M-Pesa cep telefonu tabanlı bir para transfer sisteminin adıdır. Ülkedeki pek çok alışveriş işleminde de ödemeleri gerçekleştirmek amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sistem kullanılarak bir tür elektronik para olan “e-float” cep telefonu kullanıcıları arasında transfer edilebilmektedir. Cep telefonu sistemi aracılığıyla kullanılabildiği için “mobil para” olarak adlandırılmaktadır. 2007 yılında mobil telefon firması Safaricom tarafından Kenya’da kullanıma sunulmasından sonra, M-Pesa kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. Mobil paranın yaygın olarak kullanıldığı ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin yeterince gelişmemiş ve yaygın olmayan bir bankacılık sistemine sahip olduklarını görmekteyiz. M-Pesa’nın en yaygın kullanımını para transferidir. Bu tür kullanımın yaygın olmasının nedeni, elektronik paranın hırsızlığa karşı güvenli bir ödeme şekli olması ve para transferinin çok düşük bir maliyetle gerçekleştirilmesidir.

İKT101U-İKTİSADA GİRİŞ

Ünite 7: Para ve Bankacılık

Bankacılık Sistemi ve Para Arzı

Bankaların temel işlevleri borç vermek isteyenler ile borç almak isteyenler arasında aracılık yapmaktır. Bankalar gelecek için tasarruf yapanlarla, yatırım projelerini hayata geçirmek için krediye ihtiyacı olanları bir araya getirirler. Bankalar mevduata verdikleri faizden daha yüksek bir faizle kredi verirler. Mevduat ve kredi faizleri arasındaki fark bankaların elde ettikleri kârın temel kaynağıdır. Bankaların kredi verecekleri projelerin kârlılıklarını değerlendirmeleri ekonomideki kaynakların etkin dağılımı açısından önem taşır. Bu nedenle iyi işleyen bir bankacılık sistemi ekonomik büyüme için önemlidir.

Bankaların Para Arzı Üzerindeki Etkisi

Bankaların mevduat kabul edip kredi vermeleri sonucu para arzında gerçekleşen artışa kaydi para veya banka parası adı verilir.

%100 Rezerv Bankacılığı: Bütün mevduatın rezerv olarak kasada bulundurulduğu bir bankacılık sistemine %100 rezerv bankacılığı adı verilmektedir. %100 rezerv bankacılığında bankaya yatırılan miktar mevduatları artırırken, dolaşımdaki parayı aynı miktarda azaltacaktır. Bu nedenle, ekonomideki para arzı sabit kalacaktır. %100 rezerv bankacılığında bankaların para arzı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Kısmi Rezerv Bankacılığı: Bankaların toplam mevduatlarının küçük bir kısmını rezerv olarak kasalarında bulundurdıkları, büyük bir kısmını ise kredi olarak firma ve kişilere verdikleri sisteme kısmi rezerv bankacılığı adı verilmektedir. Kısmi rezerv bankacılığında bankaların toplam rezervleri, yasal düzenlemeler nedeniyle tutulan rezervler ile bankanın kendi isteği ile tuttuğu rezervlerin toplamından oluşur. Bankaların bulundurmamak zorunda oldukları en az rezerv miktarını belirleme yetkisi yasalar tarafından merkez bankasına verilmiştir. Merkez bankası tarafından belirlenen, bulundurulması gereken en az rezerv miktarına zorunlu rezervler adı verilmektedir. Bankaların zorunlu rezervlere ek olarak kendi istekleriyle bulundurduğu rezervler ise atıl rezervler olarak adlandırılmaktadır. Zorunlu ve atıl rezervlerin toplamı ise toplam rezervleri oluşturur. Kısmi rezerv bankacılığı para arzını artırmaktadır. Bununla birlikte, para arzındaki artış ekonomiyi daha likit hale getirmiştir. Artık ekonomide ödemeler için kullanılacak daha fazla para vardır. Bankacılık sistemindeki mevduatlar azaldığında bankaların kredi verebilecekleri rezervler de azalmış olacaktır. Mevduat sahipleri paralarını çektikleri zaman kaydi para yaratma süreci tersine işleyecek ve mevcut kaydi para azalacaktır. Kaydi paranın azalması para arzını azaltacaktır. Kaydi para yaratılma sürecinin yavaşlamasının iki temel sebebi vardır:

- Bankacılık sisteminden sızıntılar
- Bankaların kredi vermesinin önündeki engeller

Bankacılık sisteminden sızıntıların nedeni açılan kredilerin hepsinin bankacılık sistemine mevduat olarak geri

dönmemesidir. Bankacılık sistemindeki sızıntılar arttıkça kaydi para çarpanı azalacaktır. Bankacılık sisteminden sızıntıların bir başka nedeni de bankaların devletin ihraç ettiği bono veya tahvil gibi borç senetlerini satın almasıdır. Bankalar ellerindeki rezervlerin hepsini kredi olarak veremezlerse ve bir kısmını atıl rezerv olarak tutarlarsa yaratılan kaydi para miktarı azalacaktır. Bunun sebeplerinden biri kredi talebinin yeterli seviyede olmaması diğeri ise riske karşı yaklaşımlarıdır. Kredi taleplerini değerlendirirken çok katı olmaları verdikleri kredi miktarını azaltır ve ellerinde atıl rezervler kalabilir. Bu durumda yine yaratılan kaydi para miktarı azalacaktır.

Banka Panikleri

Bankalar ellerindeki bütün rezervleri kredi olarak vermek eğilimindedir. Fakat böyle bir durumun getireceği risk çok fazladır. Bütün mevduat sahiplerinin mevduatlarını çekmek için bankalara koşması, yeterli seviyede rezerv bulunduran bankaların da iflasına yol açacaktır. “Banka panikleri” olarak bilinen bu durum bankacılık sisteminin işleyemez hale gelmesi demektir. Banka paniğinin oluşması kaydi para yaratma sürecinin tersine çalışması ve ekonomideki likiditenin dramatik bir şekilde azalmasına neden olacaktır. Banka paniklerini engelleyebilmek için, bankalar gerektiği kadar rezerv bulundurmaya zorlanmalı ve rezervler yetersiz kaldığında zor durumdaki bankaya borç verilerek gerekli rezerve ulaşması sağlanmalıdır. Her ikisi de merkez bankaları tarafından üstlenilmiş görevlerdir.

Merkez Bankaları

Merkez bankaları, ekonomideki para miktarını kontrol etmek ve finansal sektörün sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş kurumlardır. Merkez bankalarının temel görevi ekonomideki para miktarını ayarlamaktır. Merkez bankaları, her ülkede para basma yetkisine sahip tek kurumdur. Merkez bankalarının ortaya çıkış nedenlerinden en önemlisi devletin, genellikle savaşlar nedeniyle artan harcamalarının finansmanıdır. Bunun yanı sıra, para basma tekeli oluşturmak ve para biriminin istikrarını sağlamak da ilk merkez bankalarının görevleri arasındaydı. Diğer bankalar mevduatlarını merkez bankasında tutuyorlardı. Bu nedenle merkez bankaları çok büyük rezervlere sahipti ve acil durumlarda bankalara nakit sağlayarak en son kredi kaynağı olarak görev yapıyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 1931 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

Merkez Bankasının İşlevleri

Günümüzde merkez bankalarının temel hedefi, enflasyona neden olmadan hızlı bir ekonomik büyüme sağlanmasıdır. Merkez bankaları bu temel hedefe üstlendiği işlevleri yerine getirerek ulaşmaya çalışır.

Banknot Basımını Gerçekleştirmek: Merkez bankasının en önemli işlevlerinden biri para basmaktır. Türkiye’de banknot basımı yetkisi yasal olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na aittir. Dolaşımdaki paranın küçük bir

İKT101U-İKTİSADA GİRİŞ

Ünite 7: Para ve Bankacılık

kısmını oluşturan madeni bozukluklar ise Hazine tarafından basılır.

Finansal Piyasaların İstikrarını Sağlamak: Merkez bankası, bankacılık sistemini izleyerek sistemin sağlıklı çalışması için gerekli önlemleri alır. Bankacılık sisteminin sağlıklı çalışabilmesi için en önemli koşul, insanların bankalara güveninin sağlanmasıdır. İnsanların bankalara güvenebilmesi için finansal piyasalar adını verdiğimiz para ve sermaye piyasalarının istikrarlı olması önemlidir.

Bankaların Bankası Olarak Görev Yapmak: Bankaların müşterilerine sağladıkları temel bankacılık hizmetlerini, merkez bankası da bankalara sağlar. Merkez bankası diğer bankaların mevduatlarını kabul eder ve kısa vadeli krediler verir.

Devletin Bankası Olarak Görev Yapmak: Devletin mevduatlarının toplanması ve ödemelerinin gerçekleştirilmesi gibi işlevleri merkez bankası yapar. Merkez bankaları belirli koşullar altında devlete kısa vadeli avans verebilirler.

En Son Likidite Kaynağı Olmak: Kriz dönemleri gibi bankacılık sisteminin zor dönemlerinde merkez bankası en son likidite kaynağı olarak görev yapar. Merkez bankasının bu işlevi, bankacılık sektörü için yaşamsal öneme sahiptir.

Para Politikalarını Uygulamak: Merkez bankaları ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerekli para politikalarının uygulanmasından sorumludur. Para politikalarının uygulanması pratikte para arzının kontrolü ile gerçekleşir. Merkez bankasının para arzını kontrol etme çabaları para politikası olarak adlandırılır.

Merkez Bankası Para Arzını Nasıl Kontrol Eder?

Merkez bankasının para arzını kontrol etmek için kullanabileceği üç temel araç vardır. TCMB'nin para arzını etkilemek için en fazla kullandığı araç açık piyasa işlemleridir. Reeskont kredileri ve zorunlu rezerv oranları nadiren başvurulmuş araçlardır.

Zorunlu Rezerv Oranları: Bankalar ellerinde iki farklı tür rezerv bulundurlar. Bunlar zorunlu rezervler ve atıl rezervlerdir. Zorunlu rezervler bankaların ellerindeki mevduat karşılığında bulundurmaları zorunda oldukları rezervlerdir. Atıl rezervler ise bankaların zorunlu rezervlere ilave olarak bulundurdıkları rezervlerdir. Merkez bankası, bankaların topladıkları mevduata karşılık ne kadar zorunlu rezerv bulunduracaklarını belirler. Bankaların rezervleri iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlar bankaların kasalarında bulundurdıkları nakit para ile bankaların merkez bankasındaki mevduatlarıdır. Bankaların ne kadar zorunlu rezerv bulunduracakları ise yine merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle merkez bankasının zorunlu rezerv oranlarını artırması para arzını azaltacaktır. Merkez bankası zorunlu rezerv oranlarını düşürdüğünde ise, bankaların elindeki atıl rezerv miktarı artacaktır. Bu nedenle merkez bankası

zorunlu rezerv oranlarını düşürdüğünde bankaların kredi verme imkânları genişleyecek ve para arzı artacaktır.

Açık Piyasa İşlemleri: Merkez bankasının menkul kıymet satın alması veya elindeki menkul kıymetlerin bir kısmını satması “açık piyasa işlemleri” olarak adlandırılır. Merkez bankası, açık piyasa işlemlerini bono piyasasında gerçekleştirir. Merkez bankası piyasadan menkul kıymet satın aldığı para arzı artacaktır. Açık piyasa işlemleri para arzını azaltmak amacıyla da kullanılabilir. Merkez bankasının elindeki hazine bonolarını bono piyasasında sattığında ekonomideki nakit miktarı ve dolayısıyla para arzı azalacaktır.

Reeskont Oranları: Bankaların ellerindeki ticari senetleri vadesinden önce merkez bankalarına kırdırarak likidite elde etmelerine reeskont kredileri adı verilir. Reeskont kredisi kullanan banka, rezervlerini artırmış olmaktadır. Böylece para arzında bir artış meydana gelecektir. Merkez bankası bu krediler için uyguladığı faiz oranını değiştirerek bankaların rezerv miktarlarını etkileyebilmektedir. Reeskont kredilerine uygulanan faiz oranı, reeskont oranı olarak adlandırılır. Reeskont oranı merkez bankası tarafından belirlenir.

Para Arzı, Para Talebi ve Denge Faiz Oranı

Paranın değeri satın alabileceği mal veya hizmet ile ölçülür. Buna paranın “satın alma gücü” adı verilir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması paranın değerinin azalması ile aynı anlama gelmektedir. Paranın değerini paraya olan arz ve talep belirler. Diğer faktörler değişmemek kaydıyla, paranın arzı arttığında veya paraya olan talep azaldığında paranın değeri düşecektir. Para arzı büyük ölçüde merkez bankası tarafından belirlenir. Para talebi ise insanların ellerinde tutmak istedikleri para miktarıdır. Para arzı arttığında, piyasalardaki mal ve hizmet miktarı sabitken, bütün fiyatlar artacak ve paranın değeri düşecektir.

Para Miktarı ve Fiyat İlişkisi

Merkez bankası gerekli olandan daha fazla para bastığında fiyatlar artacak ve paranın değeri düşecektir. Gerekli olan miktar nedir? Sorusunun cevabı, mal arzındaki artış kadar talep artışı yaratacak para miktarıdır.

Hiperenflasyon

Hiperenflasyon adını verdiğimiz çok yüksek fiyat artışları, milli paraların kâğıt parçası gibi değersiz hale gelmesi ile sonuçlanabilir. Tarihteki en ünlü hiperenflasyonlardan biri 1920’li yılların başlarında Almanya’da yaşanmıştır.

Paranın Miktar Teorisi

Para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi iktisatçı Irving Fisher tarafından geliştirilen “paranın miktar teorisi” yardımıyla açıklanabilir. Fisher paranın miktar teorisini geliştirirken “değişim denklemi”nden hareket etmiştir.

$$M \times V = P \times Y$$

Bu denklemde M para arzını, V paranın dolaşım hızını, P ekonomideki genel fiyat seviyesini, Y ise ekonomideki toplam üretim miktarını, yani reel Gayrisafi Yurtiçi

İKT101U-İKTİSADA GİRİŞ

Ünite 7: Para ve Bankacılık

Hasılayı (GSYİH) göstermektedir. Paranın dolaşım hızı ise, her bir Türk Lirasının kaç kez el değiştirdiğini göstermektedir. Fisher paranın dolaşım hızını şu şekilde ifade etmiştir.

$$V=PY/M$$

Fisher'in miktar teorisi, paranın dolaşım hızının sabit olduğunu ileri sürmektedir.

Enflasyon Oranı = M'deki yüzde değişim – Y'deki yüzde değişim

Eğer para arzındaki artış reel gelirdeki artıştan fazla olursa fiyatlar artacaktır.

Para Talebi ve Denge Faiz Oranı

Paranın dolaşım hızı V'yi sabit kabul eden Klasikler, talep edilen para miktarını aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$M= (1/V) \times PY$$

Burada talep edilen para miktarı, M, nominal gelirin, yani nominal GSYİH'nin bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Buna göre fiyatlar genel seviyesi veya reel gelir arttığında ekonomik birimler ödemelerini gerçekleştirebilmek için daha fazla para talep edeceklerdir. Keynes insanların üç temel motivasyonla para talep ettiklerini önesürmüştür. (1) işlem amacıyla, (2) ihtiyat amacıyla ve (3) spekülasyon amacıyla. İşlem amacıyla para talebi insanların günlük, planlanmış harcamalarını ve ödemelerini yapabilmek amacıyla bulundurmak istedikleri para miktarıdır. Öngörülemeyen ödemeleri gerçekleştirebilmek amacıyla bulundurulan para miktarı, ihtiyat amacıyla para talebini oluşturur. İhtiyat amacıyla para talebi gelire bağlıdır ve gelir arttıkça artacaktır. Para bulundurmanın maliyeti düştüğünde, gelecekteki muhtemel yüksek faizlerden veya diğer yatırım fırsatlarından yararlanabilmek amacıyla insanlar ellerinde daha fazla para tutacaklardır. Bu şekilde talep edilen paraya Keynes, spekülasyon amacıyla para talebi adını vermiştir. Düşük faiz oranlarında spekülasyon amacıyla para talebi daha fazla olacaktır. Ekonomideki denge faiz oranı, para arzının para talebine eşit olduğu noktada oluşur. Yüksek faiz oranlarında spekülasyon amacıyla para talebi azalacağından, diğer faktörler sabit iken, yüksek faiz oranlarında toplam para talebi de azalacaktır.

Denge faiz oranında, ekonomik birimlerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarı piyasadaki para miktarına eşittir. Para arzının para talebinden fazla olduğu durumda faiz oranının düşeceğini, para arzının para talebinden az olduğu durumda ise faiz oranının yükseleceğini göstermektedir. Buradan hareketle merkez bankasının uyguladığı politikalar ile para arzını artırmasının faiz oranlarını düşüreceğini söyleyebiliriz. Benzer şekilde, ekonomik birimlerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarında, yani para taleplerinde bir artış olması halinde, para talebi para arzından daha fazla olacağı için faiz oranlarının yükseleceğini söylememiz mümkündür.

